

A megbékélés gondolata a köztörténetben és közgondolkodásban

Közös történelem – közös történelemkönyv?¹

A történelmi örökség a közép-európai megbékélés folyamatában

A kelet-közép-európai, délkelet-európai rendszerváltások, a vasfüggöny lebontása, az európai integrációs folyamatok felgyorsulása nyomán ismételten előtérbe került és felerősödött a közép-európai megbékélés gondolata. A francia-német, angol-francia, olasz-osztrák közeledési és kiegyezési folyamatok nagy példáinak inspirációja, és a hosszabb előtörténetre visszatekintő német-lengyel vasfüggönyön átívelő közeledési politika már 1989 előtt is jelezte a két világháborúra visszavezethető konfliktusok felszámolásának fontosságát.²

Az 1990-es évek elején pedig az integráció feltételeként megfogalmazott alapszerződések, az értelmiségi és civil kezdeményezések révén és persze a határok átjárhatóságával gyorsan kialakult együttműködési gyakorlatok rövid pár év alatt megteremtették a megbékélések politikai alapjait. Az elsők közt, 1990. március 28-án Magyarországon, még a Németh-kormány idején, az országgyűlés meghirdette az elüldözött németek sérelmeinek orvoslását és a többi magyar állampolgárával azonos kárpótlásra való jogosultságot.

1991 februárjában a Szlovák Nemzeti Tanács a kárpáti németek elűzésével kapcsolatos bocsánatkérő nyilatkozata jelezte, hogy a Holokauszt után a többi kisebbség üldöztetésének következményeivel is szembe kell

¹ Előadás az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem Akadémiai Napjain, Château du Liebfrauenberg, 2013. május 8.

² A hidegháború zárószakaszának enyhülési politikájában előbb a Bonn által beindított „keleti nyitás” játszott nagy szerepet. Ehhez a másik oldalról elsőként a magyar diplomácia próbált rendszerszerű lépésekkel felzárkózni.

nézni.³ A közép-európai megbékélés szempontjából a visegrádi országcsoport létrejötte, a Helmuth Kohl kancellár és Václav Klaus miniszterelnök által 1997. január 21-én, Prágában aláírt cseh-német megbékélési nyilatkozat, illetve a német-lengyel kezdeményezés alapján létrejött – jelenleg német, lengyel, szlovák, román és magyar részvétellel működő – *European Network Remembrance and Solidarity* (ENRS) hálózati program sorolható a legfontosabb lépések közé⁴. És a megbékélési kezdeményezések folytatódnak: legújabban a magyar–szerb relációban sikerült fontos eredményeket elérni.⁵

A megbékélési folyamatban a politikai aktorok döntő szerepe mellett kezdettől fogva nagy súllyal jelentek meg a kapcsolatok javításában, a történeti kérdések megoldásában érintett civil, egyházi, ifjúsági, akadémiai csoportok, egyesületek és természetesen maguk a történészek is. Az európai nemzetek új, háborúktól mentes, tartós békén és kollaboráción alapuló együttműködésének jelentőségét nehéz lenne túlértékelni. Egyrészt azért, mert a 19–20. századi államnacionalizmusok konfliktusai, pusztításai olyan mély és nehezen gyógyuló sebeket ejtettek, amelyeket véglegesen majd csak az idő gyógyíthat be, másrészt mert a mai nemzetállamok és nemzetek történeti legitimitása még jórészt ezeknek a konfliktusoknak történeti megítélésén alapul.

³ A kelet-közép-európai államoknak az elűzött németekkel kapcsolatos intézkedéseiről ld. Eiler Ferenc– Marchut Réka, Tóth Ágnes: *Megbékélés a Kárpát-medencében. Kárpótlás Kelet-Közép-Európában*. Esettanulmány: németek, História, 2011. 8. 28–32. A szlovák parlament kárpáti németekkel kapcsolatos 1991. évi bocsánatkérő nyilatkozata elítélte a kollektív bűnösség elvét.

⁴ A cseh-német nyilatkozat a cseh és német kisebbséget 1938–1944, illetve 1945–1948 között ért üldöztetések miatti kölcsönös sajnálat kifejezése mellett rögzítette, hogy „kapcsolataikat nem fogják a múltból származó politikai és jogi kérdésekkel terhelni.” *Deutsch-tschechische Erklärung über die gegenseitigen Beziehungen und deren künftige Entwicklung, Deutscher Bundestag*, <http://www.bundestag.de/kulturundgeschichte/geschichte/gastredner/havel/havel2.html>; a varsói székhelyű ENRS működéséről ld. a hálózat honlapját: <http://www.enrs.eu/en/about-us>; Prága szerepéről ld. a magyarul is beszélő cseh politológus, Bohumil Doležal internetes folyóiratának átfogó elemzését *A csehek és a közép-európai megbékélés* címmel: <http://www.bohumildolezal.cz/mg/mgu081.htm>

⁵ Glatz Ferenc (szerk.): *Magyarok és szerbek – Együttélés, múltfeltárás, megbékélés / Hungarians and Serbs. Coexistence, Revealing the Past, Reconciliation*. MTA Történettudományi Intézet, Budapest 2013. Vö. a délvidéki magyarok tragédiáját bemutató Keskeny Út c. portáljának gazdag dokumentációjával. <http://keskenyut.hu/page/234/art/838/akt/1/html/qder-janos-beszede-a-%E2%80%9Emagyarok-es-szerbek-egyuttes-multfeltaras-megbekeles%E2%80%9D-cimu-konyv-bemutatojan-a-belgradi-nemzeti-konyvtarba.html>

A 20. századi történeti sérelmeket, szenvedéseket azonban nem elég elfelejteni, azokat fel kell dolgozni ahhoz, hogy az 1990-es évek délszláv háborúi után az európai történelem ténylegesen új szakaszába léphessen. A Nobel Béke-díj átvételekor (2012 decembere) az Európai Tanács elnöke, Herman Van Rompuy a saját családi történetét is megemlítve oslói beszédében hangsúlyozta: „amint az életben, úgy a politikában is a megbékélés a legnehezebb dolog. Több a megbocsátásnál és a felejtésnél, több mint pusztán továbblépés.”⁶

Nem véletlen tehát, hogy a megbékélés kérdésében politikusok, történészek és a jövő közvéleményének formálásában meghatározó szerepet játszó oktatásügyi szereplők is igen rövid időn belül felismerték feladataik közös bázisát. Olyan történelem- és emlékezetpolitika, olyan multiperspektivikus szakdidaktika kialakítására van szükség, amely minimalizálja a konfliktusok, előítéletek, sztereotípiák és általában a nemzetek közötti szótértést kizáró etnocentrikus történelemszemlélet befolyását.

Az alábbiakban négy megközelítésben vizsgáljuk a kérdés kelet-közép-európai, s azon belül a magyar-szlovák vonatkozásait. Képesek-e az ügy jelentőségét felismerő, jól felkészült és jó szándékú mai történészek, illetve a kollektív emlékezetet és a történeti közgondolkodást egyre jobban befolyásoló köztörténet művelői szót érteni egymással? Összeilleszthető, kibékíthető-e vajon egymással a közép-európai nemzetek közös múltja és a – magukat jórészt kölcsönös konfliktusaikban meghatározó – nemzetek elkülönült, „meghasadt”, nyelv- és államhatárok mentén szétparcellázott története? Milyen szerepet kap a történelemoktatás az európai közös identitás megerősítésében és milyen történelem-tankönyvekre van szükségünk? Esetleg már most meg kellene céloznunk a közös európai történelem-tankönyvcsomagot, és igazat kell adnunk a német oktatási miniszternek, aki szerint közös európai történelemszemlélet nélkül nincs közös európai identitás⁷.

⁶ Az Európai Tanács elnöke a történelmi feladat meghatározásában a történelem folytatását szorgalmazta: „Ahol tehát egykor háború dúlt, most béke honol. Ebből ered történelmi feladatunk ma: megőrizni a békét ott, ahol béke van. Elvégre a történelem nem valamiféle regény, könyv, amelyet a hepiend után becsukhatunk – felelősek maradunk azért, ami utánunk következik.” Az Európai Tanács honlapja: <http://www.european-council.europa.eu/the-president/press-releases.aspx?lang=hu&page=12>

⁷ A német szövetségi oktatási miniszter, Anette Schavan 2010-ben bejelentette, hogy azt szeretné, ha az EU *minden* tanulója *egy* történelemkönyvből tanulna, s azt hangsúlyozta, hogy fontos célként kellene kezelni, hogy a tagállamok támogassák a közös európai történelem tankönyv elképzelését. A német miniszter kívánatosnak tartana egy közös európai irodalmi kánont is. Elismerve, hogy hosszú út vezet e cél eléréséhez.

Magyarországon is szinte évente elhangzik a tankönyvek radikális átírására biztató vezényszó. A mostani nemzetállami, politikatörténetet középpontba állító szemléletre nyilvánvalóan az államoknak továbbra is nagy szükségük van, és kérdéses, hogy a rendkívül gyorsan változó, módszertanilag radikálisan megújuló akadémikus történetírásban fenntartható-e a politikatörténet primátusa. S hiába próbál lojális és nemzetileg elkötelezett patriótákat nevelni a történelemtanár, ha a történelem társadalmi tudatformáló szerepét egyre kevésbé a kanonizált iskolai oktatás, sokkal inkább az internet parttalan és minden szempontból súlyozatlan kínálata, illetve a szabadon letölthető dokumentumfilmek veszik át, kiszorítva még a szájbarágós közszolgálati televíziók és rádiók műsorait is. Ez a nagyhatású „memóriaipar” a keresleti piacon visszahat történeti kutatásokra is. Egyre több történész adja fejét a szenzációs tálalást előtérbe helyező könyvek írására, filmek szerkesztésére. Elvben persze elképzelhető a szak- és a köztörténet közötti kiegyensúlyozott együttműködés, csakhogy mindkettő más szabályok szerint dolgozik, más célokat követ.

Emlékezet és történelem

A nemzetközi történetírásban már jó néhány évtizede érvényesül az a módszertani felismerés, hogy a történelem forrásai közé érdemes beemelni a történeti emlékezet társadalmilag meghatározott konstrukcióit – például az egyéni és kollektív emlékezet különböző megnyilvánulásait, a lokális, regionális, nemzeti, felekezeti hagyományok különböző rétegeit. Ez ugyanis elvben lehetővé teszi a múlt eseményeinek, jelenségeinek minél pontosabb, árnyaltabb és sokoldalúbb rekonstrukcióját. A történeti és kollektív emlékezet, a nemzeti és az egyéni, az akadémiai és a múlt- és történelemértelmezések viszonyáról kialakult vita hatása – egyebek közt Maurice Halwachs, Jan Assman, Paul Ricoeur, Pierre Nora egymással részben vitatkozó, részben egymást kiegészítő munkásságának recepciója nyomán – mára a kelet-közép-európai történetírásokban is kimutatható.⁸

⁸ A történelem „nyelvi fordulata”-ként leírt módszertani és szemléleti változások alapművei közül pl. Hayden White: *A történelem terhe*. Osiris, Budapest, 1997; Maurice Halwachs: *A kollektív emlékezet*. In: Szociológiai irányzatok a XX. század elejéig. Szerk. Felkai Gábor–Némedi Dénes–Somlai Péter. Új Mandátum, Budapest 2000; Jan Assmann: *A kulturális emlékezet*. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magas kultúrákban. Atlantisz, Budapest 1999; Pierre Nora: *Emlékezet és történelem között*. Válogatott tanulmányok. Napvilág, Budapest 2010; Noriel, Gérard: *A történetírás „válsága”*. Napvilág Kiadó, Budapest 2001.

A magyar történetírásban a rendszerváltás óta elmaradt átfogó, tisztázó vitákat, a „magyar Historikerstreit”-ot, a 19-20. század kulcsfontosságú témáinak (Trianon, revízió, Holokauszt) sokféle megközelítésben történt feldolgozása, fontos könyvek megjelenése pótolta. Ez utóbbiak közt említhetjük Romsics Ignác két magyar békeszerződéssel foglalkozó munkáit és historiográfiai összefoglalóját. Kövér György Tiszaeszlárról, Ungváry Krisztián, Rainer M. János, Gyarmati György Horthy-, Rákosi-, Kádár-korszakról készült nagymonográfiái szintén ezek közé az alapkönyvek közé tartoznak. Mint ahogy Valuch Tibor, Horváth Sándor társadalomtörténeti, Gyurgyák János eszmetörténeti, Katus László, Deák Ágnes nemzetiségtörténeti feldolgozásai, újraértelmezési kísérletei is jórészt helyettesíteni tudták a korszakváltás el- vagy inkább csak rejtve maradt szakmai vitáit. A nemzeti és poszt nacionális történelemszemlélet paradigmaváltásával együtt kialakuló elméleti, módszertani kereteket pedig Gyáni Gábor alapvető munkái dolgozták fel.⁹

A közép-európai értelmiségi vitákban nem túl régi keletű az a felismerés, hogy az 1918 előtti poliglott, soknemzetiségű birodalmak, királyságok népei által közösen megélt múltat azért nehéz közös történelemként kezelni, mert a nemzeti történetírásokban – a nacionalizmusok logikája szerint – minden nemzet a maga területét, sorsát, fejlődését, államszervező törekvéseit állítja középpontba. A versailles-i békerendszer által felosztott Habsburg-monarchia, vagy a – még 1910-ben is felerészben nem magyar – Magyar Királyság hat „országos nemzetiségének” közös történeti örökségét azért nehéz valamilyen restaurációs, korrekciós logikával a nemzeti megbékélés eszközévé, médiumává tenni, mert immár egy évszázada mindenki a maga nemzeti történelméhez ragaszkodik. Ráadásul az „ezeréves” közös múlt a magyar olvasatban a Szent Istvántól Trianonig tartó történeti államot a folytonos magyar uralom és kizárólagosság, a velünk egy országban élő,

⁹ A magyar történetírásban Gyáni Gábor munkái jelentik a kérdéskör átfogó, közép-európai viszonyokra adaptált bemutatását: Gyáni Gábor: *Emlékezés, emlékezet és a történelem elbeszélése*. Budapest 2000; Uő: *Történelemszövegek*. Budapest 2002; *Posztmodern kánon*, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest 2003; Uő: *Relatív történelem*. Typotex, Budapest 2007; Uő: *Az elveszített múlt*. A tapasztalat mint emlékezet és történelem, Nyitott Könyvműhely, Budapest 2010. A történelemoktatás problémáiról ld. Lajtai L. László: *Nemzetkép az iskolai történelemoktatásban 1777–1848*. Iskolakultúra-könyvek, Pécs–Budapest, 2004. Lőrincz László (szerk.): *Egyezzünk ki a múlttal!* Műhelybeszélgetések mítoszainkról, tévhiteinkről. Történelemtanárok Egylete, Budapest 2010. <http://www.tte.hu/egyezzunkki/egyezzunkkiweb.pdf>

nem domináns nemzetiségek köztörténeti megközelítésében viszont az „ezeréves elnyomás” hamis sztereotípiáiként jeleníti meg.

A közös múlt kollektív emlékezetté vagy a közép-európai, Duna-táji régió közös történelmévé azért sem válhatott, mert az érintett „népek” egymástól való elkülönülése, önálló modern polgári nemzetté válása szükségképpen együtt járt a korábban közösnek gondolt történelem „meghasadásával”, felaprózódásával. Mi több, a nemzet- és államépítő nacionalizmusok éppen a közös múlt tudatos szétparcellálásával és szembeállításával, a nemzeti mítoszok és ellenmítoszok hadrendbe állításával alapozták meg saját nemzeti ideológiájukat, területi igényeiket és állameszméiket: a nagyhatalmak által győztesekként kezelt népek sikeresen, a vesztesként elkönyveltek pedig kudarcosan és sikertelenül.

Az 1918 előtti soknemzetiségű magyar állam keretei közt közösen, de mégis eltérő pozíciókban, státusokban megélt történeti közösség emléke természetesen nem múlt, nem múlhatott el nyomtalanul. A közös államigazgatás, a közös megerendszer, a hadsereg, az egyházi, oktatási intézmények mellett Magyarország esetében a rendi nemzet és az értelmiségi elitek hungarus-identitása sok vonatkozásban máig érezteti hatását.

A közös múlt nemzeti reprezentációi

Magyar részről az egykor volt közös állam, a *Regnum Hungariae* történetének az utólagos nemzeti átértelmezését tartjuk történetietlen megközelítésnek. A 19. század folyamán kialakult modern nemzeti identitások, a 20. században létrejött nemzetállami határok mesterséges visszavetítése nemcsak anakronizmus, hanem a magyarországi nemzetépítő nacionalizmusok sok tekintetben párhuzamos fejlődésének történetét is önkényes értelmezéseknek teszi ki. Amikor pedig az 1980-as években a szlovák marxista történetírásban rövid ideig a Magyar Királyság történetének dehungarizálásában jelölték meg Szlovákia históriájának koncepcióját, a nemzetállami kisajátítás reflexeit bírálták a magyar történészek. Szomszédaink ugyanakkor azt vetik a szemünkre, hogy az ő etnogenezisük, modern nemzeti fejlődésük és mindenkor regionális különállásuk történelmét a magyar történetírás és még inkább a magyar köztörténet gyakran figyelmen kívül hagyja. A Magyar Királyságot, visszavetítve a 19–20. századi állapotokat, magyar nemzetállamként kezeli, s a magyarságot tekinti a történeti magyar állam kizárólagos birtokosának, örökösének.

Tény és való, hogy a közös államban a nem magyar etnikai társadalmak, történeti személyiségek, csoportok szerepét, a párhuzamos nemzeti történetek sajátosságait, közép- és koraújkori előtörténetét ritkán sikerül arányainak megfelelően belekomponálni a „közös” történelem magyar narratíváiba. Másrészt a szlovák történetírásban sem tűnt el nyomtalanul a dehungarizáló szemlélet, s lehet ma is magyar vagy vegyes származású történeti személyiségeket szlovák névvel jelölve szlovákká minősíteni.¹⁰

Ennek az Európában egyáltalán nem ismeretlen jelenségnek a legfőbb okát régóta ismerjük. Hasonlóképpen, mint a norvégok, dánok, svédek, finnek vagy éppen a déli szláv nemzetek egymást átfedő történetében, a Duna-tájon is, a magukat párhuzamosan, de alapvetően mégis egymással szemben megfogalmazva alakultak ki a nemzeti társadalmak. Nyelv- és iskolaharcaik, filológiai, történeti vitáik betöltötték a 19. század első felének hazai és közép-európai folyóiratait, megteremtve nemzeti különállásuk tudományos, ideológiai alapját.¹¹

Köztörténet, történelemoktatás – történelempolitika

Akelet-közép-európai rendszerváltások óta eltelt huszonöt év eredményeinek, bukásainak, csatlódásainak mérlegét rögzítő lajstromok furcsa képet mutatnak. Az Unió „hátsó udvaraként” működő régió nemzeti, nemzetállami teljesítményei fölöttébb ambivalensek.

Egyrészt a „rövid 20. század” etnikai tisztogatásai, genocídiumai – a szörnyűséges délszláv és koszovói háborúkat leszámítva – mintha a századdal együtt véget értek volna, s az Unió stabilizáló szerepe a nagy bővítés után is éreztette hatását. Az integrált európai térben a multietnikus nemzetállamok immár kénytelenek tudomásul venni az állampolgári közösségek soknyelvű, sokvallású összetételét, a nemzeti, vallási kisebbségek nyelvi, oktatási jogait, továbbra is vitatva a kollektív kisebbségi jogok értelmét. Ugyanezek a „megszelídített” nemzetállamok azonban – különösen az Unión belüli szociális lejtő alján – ma is hajlamosak

¹⁰ A szlovák historiográfiának erről az utólagos nemzetiesítő szándékáról, s annak furcsa, sok tekintetben máig lezáratlan következményeiről ld. pl. Sallai Gergely, Szarka László: *Önkép és kontextus. Magyarország és a magyarság történelme a szlovák történetírásban a 20. század végén*, Regio, 2000. 2. sz. 71–107.

¹¹ A „múlt használatának” ismeretelméleti kockázatairól, módszertani problémáiról ld. Hartog, François –Revel, Jacques: *A történettudományi konjunktúráról*. In: *Uő: A múlt politikai felhasználásai*. L'Harmattan Budapest 2006. p. 12–17.

a nemzeti önzés és kizárólagosság jegyében időről időre a megosztó nacionalizmus eszközeihez nyúlni.

Ebben az eszköztárban pedig mindig kitüntetett szerepe volt és maradt a nemzeti történelemnek, mindazoknak a történeti értékeknek, tudati formáknak, amelyek a másokkal szembeni különbséget, elsőbbséget hordozzák. Amint arra a bevezetőben már röviden utaltunk, az akadémiai-egyetemi történetírásnak – jórészt az informatikai, mediális forradalomnak, illetve a posztmodern individualizmus világtendenciáinak következtében – a köztörténet (public history) révén igen erős riválisa támadt a történeti tudat formálásában. A köztörténet ugyanis jórészt a mindennapi fogyasztásra alkalmas, naprakész és a mindenkori megrendelőknak megfelelni kívánó történeti tudást jelenti. Természetéből adódóan csak igen ritkán foglalkozik forráskritikával, fogalom- és diskurzuselemzéssel. Többféle forrásvidékét is be tudjuk azonosítani.

Például a történeti publicisztika a *public history* régi kedvenc műfaja, amely a történelmet gyakran egyfajta politikai példázatként, a szaktörténetírás által feltárt ismereteket pedig jó esetben is csak ugródeszkeként kezelte. Az irodalmi, filmes, televíziós műfajok történelemfelfogása jó esetben közelebb esik a népszerűsítő történelemhez, mint az aktuális igények kiszolgálására törekvő propagandához. S végül a különböző politikai, ideológiai törekvéseknek alárendelt történeti narratívák jelentik a *public history* leginkább ellentmondásos válfaját. A politikusok, pártok a történeti emlékezet szelektivitásával visszaélve, mindig saját érdekeiknek megfelelően írják felül a szakmailag hitelesnek, forrásszinten feltártnak tekinthető történeti ismereteket.

Emiatt gyakran közvetve vagy közvetlenül kezdeményező szerepet játszanak az ideológiaorientált köztörténeti képletek kialakításában, terjesztésében, kanonizálásában és dogmává merevítésében. A történeti évfordulók, szoboravatások, emlékparkok, emlékkonferenciák igen nagy súllyal vannak jelen a történeti sztereotípiák kialakulásában, feltámasztásában és működtetésében. A történelempolitika – a történeti kutatások irányának meghatározása, a történeti tények interpretációját is befolyásoló politikai megrendelés, a történeti kánon(ok) kialakítása – gyakran esik áldozatul a bel- és pártpolitikai csatározásoknak.

Érdemes tehát szem előtt tartanunk Gyáni Gábornak azt a megjegyzését, hogy a *public history* a rendszerváltást követően éppen azért erősödhetett meg egész Kelet-Közép-Európában, mert az akadémiai, azaz a szaktörténetírás a két világháború között, majd pedig a pártállami

korszakban gyakran kényszerült, rosszabb esetben gyakran vált önként a politika „szolgálóleányává”, és ezzel a „hivatalos” történetírás hitelessége, szavahihetősége megkérdőjeleződött a kollektív nemzeti emlékezet számára. Márpedig a történészek által művelt tudomány nem kerülhet tartósan szembe sem a történeti valósággal, sem az arról kialakított közösségi képpel. Gyáni szerint többek közt ez lehet a magyarázata a közösség igényének kiszolgálására berendezkedő köztörténet látványos megerősödésének.¹²

Tény és való, hogy a 20. században meghatározó súlyra szert tett nemzetállami történeti megközelítések – visszamenőleges érvénnyel – központi szerephez emelték a többségi nemzeti közösséget. Ez a nemzetközpontú történelemfelfogás a nem magyar nyelvű magyarországi állampolgárokat, vagy a szomszéd államok polgáraivá lett magyar kisebbségeket igyekszik figyelmen kívül hagyni, vagy elvitatja tőlük a nemzeti létezéshez való jogukat.

Milyen történelmet tanítsunk?

A mai magyarországi köztörténeti és pedagógiai kontextusban kétségkívül a magyar nemzet és a magyar állam történelmének oktatása élvez ma is feltétlen prioritást. Ennek az államhatárokon túlra való kiterjesztése azonban nehezen elképzelhető.¹³ Egyrészt mert a szomszéd államokban szintén nemzet- és államközpontú történelemoktatás folyik, amelybe a szomszédok múltja legfeljebb a kapcsolat- és konfliktustörténeti fejezetekben jelenik meg. Másrészt a történeti szakdidaktikában szintén élénk viták zajlanak a történelemoktatás tematikai, módszertani orientációjáról, s arról miként

¹² „A public history a múltnak rendszerint olyan képével szolgál, amire a köznek mindig égetően nagy szüksége van, amire, úgy tűnik, közvetlenül igényt formál. A múlt így megformált képe eltérő forrásokból eredhet, egyebek közt a történetírás is szerephez jut(hat) abban, hogy mi hogyan szólal meg a public history jóvoltából. Ténylegesen a kollektív emlékezet szerepe a valóban döntő abban, hogy mi jelenik meg a public history keretében a múltból.” Gyáni Gábor: *Nemzet, kollektív emlékezet és public history*, Történelmi Szemle, (LIV. évf.) 2012. 3.sz., 357–375.

¹³ Hornyák Árpád – Vitári Zsolt (szerk.): *A magyarságkép a közép-európai tankönyvekben a 20. században*, Pécsi Tudományegyetem, Pécs 2009. 259–282; <http://www.idi.btk.pte.hu/dokumentumok/kutatasisfuzetek14.pdf>

lehetne élő hidat kialakítani a szaktudomány és a pedagógiai tudomány között.¹⁴

Ezzel párhuzamosan a magyarországi és a visegrádi, de a balkáni vitákban is folyamatosan jelen van a közép-európai, Kárpát-medencei tájékozódás és nyitás igénye, amit különböző elképzelések, kísérletek és tervek jeleznek. Így például a visegrádi államok tudományos akadémiai részéről is felmerült már a visegrádi államok közös történelemtankönyvének ötlete. Tény, hogy a lengyel, cseh, szlovák, magyar történelemről a 21. század elején rendkívül szerény kölcsönös tudásszintet rögzítenek a különböző felmérések¹⁵.

Az alig tízévvvel ezelőtt, 2004. szeptember 1-jével felmenő rendszerben bevezetett előző nemzeti alaptanterv (NAT) történelemdidaktikai alapelvei és céljai közt nagy hangsúlyt kapott az a felismerés, hogy „a történelem a társadalom közös emlékezete”. A történelemoktatás identitásformáló céljai közt „a közösséghez tartozás tudatának, különösen a nemzeti és európai identitástudatnak” az elmélyítését hangsúlyozta. „A történelmi folyamatok megértése alapozza meg a történelmi tudat kialakulását, vagyis annak konkrét belátását egyrészt, hogy a jelen – egyéni életünket is beleértve – nagymértékben a múlt eseményeinek eredménye, másrészt, hogy mai életünk hatást fog gyakorolni a jövő nemzedékek sorsára is. Ezért fontos, hogy a történelmi múlttal való találkozás és a történelemből fakadó tanulságok feldolgozása a tanulók számára személyes élmény legyen.”¹⁶

¹⁴ Dárdai Ágnes: *Történelmi megismerés – történelmi gondolkodás I-II*. A történelemtanári továbbképzés kiskönyvtára XLI., Budapest 2006; Jakab György: *A történelemtanár dilemmái*. Műveltség és/vagy szakértelem és/vagy kompetencia. Új Pedagógiai Szemle, LVI. évf. 10.; Makk Gábor: *Mit tanítsunk? Útikalauz az európai birodalmak történetéhez, avagy tematikus történelemtanulás és -tanítás, mint lehetséges alternatíva*, Történelemtanítás, (3) 2012. 1. http://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/wp-content/uploads/2012/06/03_01_02_Makk.pdf; Sávolgy Mária: *A magyarországi történelemoktatás kérdőjelei a „forrásközpontú” tankönyvcsalád tükrében*, Új Katedra, <http://www.ujkatedra.hu/ujkatedra/kiemelt-cikkeink/magyarorszag>; Gyarmati György: *Történetírás, történelemtanítás és „nemzettudat-kínálat” a mediatizált múltképek kavalkádjában*, Történelemtanítás (1), 2010. 2. <http://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/wp-content/uploads/2010/06/201-Gyarmati1.pdf>; Salamon Konrád: *Magyarságtudat és történelemtanítás*, Történelemtanítás (1), 2010. 2. <http://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/wp-content/uploads/2010/06/202-Salamon1.pdf>

¹⁵ Ol'ga Gyarfášová: *Do we know each other? Public opinion surveys about the historical memory in the V4 countries*, <http://www.visegradgroup.eu/documents/essays-articles/other-articles>

¹⁶ A 2004. évi NAT szövegét idézi Fischerné Dárdai Ágnes: *Történelemtanítás Magyarországon a XXI. század elején* (Helyzetkép és perspektíva), Történelemtanítás (1), 2010. 1. <http://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/wp-content/uploads/2010/02/Dardai1.pdf>;

A 2012-ben életbe lépett legújabb NAT a történelemtanításnál a családi, lakóhelyi, nemzeti, európai és civilizációs identifikáció elősegítésében jelöli meg a bővített célt, s hangsúlyozza, hogy a történelemtanítás meghatározó feladata mindamelllett a „differenciált történelmi gondolkodás kialakítása”¹⁷.

Közös tankönyv – közös történelem?

A 2006 és 2010 között elkészült francia-német tankönyvcsomag története 1951-ig nyúlik vissza, amikor a két ország történészeinek konferenciáján ajánlást fogadtak el a két nép kapcsolattörténetének tankönyvi bemutatására. Ezt követően csak az 1980-as években kezdődött el az a rendszeres tankönyv-konferencia sorozat, amelynek eredményeként 2006-ban *Histoire/Geschichte. Europa und die Welt seit 1945* címmel megjelent az első, majd 2008–2009-ben a tankönyvcsalád 2. és 3. kötete is.¹⁸ Nem a francia és a német, hanem az európai történelmet mutatja be a két nagyhatalom konfliktusainak, a két nemzet párhuzamos fejlődésének és a két társadalom sok tekintetben azonos értékrendjének szemszögéből. S mindezt közösen átgondolt, innovatív pedagógiai szempontok alapján: azaz nemcsak szakmai ismereteket közvetít, hanem gondolkodásra ösztönzi a tanulókat az európai történelem sajátosságairól, közös és különböző jegyeiről. Vagy ahogy a könyv egyik bemutatóján elhangzott, ez a történelemkönyv a diákoknak megmutatja „a történész szakma követelményeit és határait: a jelent a múlt fényében megvilágítani, hogy a jövőbe tekinthessünk.”¹⁹

Ugyanakkor az is tény, hogy a közös tankönyv használata a kezdeti hatalmas lelkesedés után mindkét országban komoly akadályokba ütközik, ugyanis nem sikerült biztosítani sem Franciaországban, sem pedig a tankönyvi, tantervi kérdésekben teljesen autonóm németországi tartományokban a történelemoktatás tankönyvi háttérének átalakítását. Ezzel együtt számtalan tematikai, módszertani, szakmai tanulsága van ennek a kiváló tankönyvcsomagnak. Ezek közül a legfontosabb, hogy

¹⁷ 110/2012. sz. kormányrendelet a Nemzeti Alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról. Magyar Közlöny, 2012. 66, 10708 http://www.kormany.hu/download/c3/90000/MK_12_066_NAT.pdf

¹⁸ A francia és a német nyelvű változat egyidőben, azonos szöveggel, azonos terjedelemben és formában jelent meg. A német változat bibliográfiai adatai: *Histoire/Geschichte – Europa und die Welt vom Wiener Kongress bis 1945*. Ernst Klett Verlag, Stuttgart/Leipzig 2008; 2. kiadás, Stuttgart/Leipzig 2009.

¹⁹ Kovács Ákos András: *A közös történelem és az európai identitás reprezentációjának lehetőségei egy francia–német történelemtankönyvben*, Új Pedagógiai Szemle, 2007. május.

csakis megfelelő kormányzati politikai háttérrel, az érdekelt felek teljes egyetértésével lehet belevágni az ilyen kísérletbe. Másrészt olyan tartalmi, pedagógiai, didaktikai szerkezetet kell kialakítani, amely egyszerre felel meg a két ország történelemoktatásában érvényes elvárásoknak, illetve a szaktörténetírás és a történelemoktatás közötti kapcsolatokban megragadható új tendenciáknak, kihívásoknak. S mindeközben törekedni kell arra, hogy a tankönyv anyaga lehetőség szerint minél nagyobb mértékben illeszkedjék be az egyetemes, európai történelem korszerűen értelmezett tematikai kontextusába.

A közös tankönyv ugyanis csak abban az esetben vezethet el évtizedek koordinált fejlesztő munkája nyomán egyfajta új közös történelemszemlélethez, ha sikerült a közös európai térben, az európai történeti megbékélési folyamatban elhelyezni a határokon átívelő közös történelemoktatást, lett légyen az bilaterális, szomszédok közötti vagy éppen regionális elképzelés. Annál szomorúbban olvassuk, halljuk, hogy 2013-ban sem Franciaországban, sem a német tartományokban nem alkalmazzák rendszerszerűen a közös tankönyvet, ami kétségkívül rámutat a nemzetállami, Németország esetében a tartományi oktatáspolitikai konzervativizmusára, nehézkességi erejének hátrányaira is.²⁰

A magyar-szlovák közös tankönyv ügye

A magyar-szlovák tankönyv-viták irodalmában három szempontot érdemes kiemelnünk. Egyrészt az 1960–1970-es években – az 1968 körül lezajlott történeti átértékelési kísérletektől nem függetlenül – a Csehszlovák–Magyar Történész Bizottságban elkezdődött tankönyvelemzés igen gyorsan zsákutcába jutott. A kész tankönyvek etnocentrikus szemlélete mindkét országban az osztályszempontú, marxista történelemszemléletben is megjelent. Így azután a kölcsönös történeti sérelmek filológiai kimutatásával

²⁰ „Die Bilanz aus heutiger Sicht ist ziemlich ernüchternd. In Deutschland wird das Geschichtsbuch nur als Ergänzung betrachtet. Und auch in französischen Gymnasien verzichten die Geschichtslehrer meist komplett darauf. Mitverantwortlich dafür sind die Schulprogramm-Reformen, die in Frankreich oft vorgenommen werden.“ Clement de Bravo: *Das Buch ist ein Wagnis*, BONJOURnalist. Ein deutsch-französisches Magazin der Konrad Adenauer Stiftung. <http://www.bonjournalist.eu/de/das-buch-ist-ein-wagnis/> (posted am 24.01.2013); A tankönyvcsalád hozadékát a felhasználók körében végzett szociológiai felmérés alapján értékeli Stefan Seidendorff: *Constructing European Citizens? Evaluating the Integrative Force of Teaching History*, In: Niilo Kauppi (ed.): *A political sociology of transnational Europe*, ECPR University of Essex, Colchester 2013. 243-264.

legfeljebb a korabeli hivatalos történelempolitika sajátos, kommunista nacionalizmusait lehetett leleplezni, a változások legkisebb esélye nélkül. Arató Endre, Andics Erzsébet szlovák nacionalizmus-kritikájára cseh és szlovák részről viszont a magyar történelmet népi szabadságharcok, forradalmak sorozataként értelmező magyar önképet bíralták hevesen. Minderre azért is érdemes emlékeztetni, mert a rendszerváltás előtti és utáni tankönyvvitákban nagyobb változások nélkül ez a gravaminális megközelítés maradt uralkodó.²¹

A magyar–szlovák viszonyban a reformkortól kezdődően a nyelvharok mellett a történeti viták is meghatározó szerepet játszottak. Ez részben a szláv-szlovák etnikai-nemzeti és a nagymoráviai állami fejlődés – magyar honfoglalással kapcsolatos konfliktusos, illetve szimbiotikus értelmezése – körüli vitákhoz kapcsolódik. Másrészt a történeti magyar állam és a Habsburg birodalmi keretek multietnikus jellege, a latin háttérbe szorulását követően megjelent német és magyar államnyelvi törekvések jogosultsága váltott ki máig lezáratlan polémákat. Az 1848/49. évi magyar szabadságharc keretei közt megvívott etnikai polgárháborúk, a kiegyezés kori magyar asszimilációs politika megítélésében éppúgy nagyok a különbségek, mint a Monarchia és a történeti Magyarország felbomlásához vezető belső és külső folyamatok értékelésében. Itt tehát nem a francia-német szomszédság rivális és időről-időre konfliktusokba torkoló párhuzamos fejlődésének, a két világháborúban egymásnak szörnyű veszteségeket okozó ellenfelek bölcs, Európa-orientált megbékéléséről van szó. Sokkal inkább olyan történetileg kialakult aszimmetrikus viszony kezeléséről, amely ugyanazon államon belül a domináns és nem domináns etnikai közösségek hol egymást kiegészítő, támogató viszonyát jelentette, hol meg egymással szembe forduló küzdelem volt. Az első világháború geopolitikai fordulataig mindig egyenlőtlen pozíciók ütköztek egymással, 1918 óta viszont az egyenrangú nemzetállami történetírások nemzeti narratíváinak polémiaja zajlik.²²

²¹ Vajda Barnabás: *Magyarsággép a csehszlovák történelemtankönyvekben 1950–1993*. In: Hornyák Árpád – Vitári Zsolt (szerk.): *A magyarsággép*, id. m. 259–282; Simon Attila: *Közös múlt, egymással felelős történelem! Történelemtanítás*, (2) 2011. 3. http://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/wp-content/uploads/2011/10/02_03_02_Simon.pdf; Kratochvíl, Viliam: *Etnikai sztereotípiák a történelemtankönyvek „mi” és „ők” konstrukcióiban*. Történelemtanítás, (2) http://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/wp-content/uploads/2011/10/02_03_03_Kratochvil.pdf

²² Jakab György: *Lehet-e közös magyar–szlovák történelemtankönyvet írni?* In: Hornyák Árpád – Vitári Zsolt (szerk.): *A magyarsággép*, id. m. 321–350.

A két ország iskolai tankönyvpiaca 2013-ig teljességgel eltérő képet mutatott. Szlovákiában a szigorúan centralizált, az oktatási minisztérium illetékes szakmai szervezetei által megrendelt és jóváhagyott egységes és egyetlen tankönyvcsomagból tanult minden diák, még a magyar tannyelvű iskolák tanulói is a szlovák tankönyvek fordítását használták. S ebben a tekintetben a közeljövőben sem várható változás.²³ Magyarországon ettől teljesen eltérő módon a legújabb tankönyvreform 2014/2015-ös tanévben való bevezetéséig 6-7 tankönyvcsomagból választhatnak az iskolák, illetve a történelemtanárok. A következő tanévtől minden tantárgyból két tankönyvre szűkül le a hivatalos tankönyv kínálat. A magyarországi nemzeti kisebbségek tanulói saját népismereti tankönyveikből tanulhattak történelmet, ami csak részben valósult meg a szlovákiai magyarok esetében a nem állami megrendelésre készült, de a minisztérium által utólag jóváhagyott *A magyar nép története c.* tankönyvnek köszönhetően.²⁴

Jórészt éppen ezek az okok és a két országban élő kisebbségek közös történelem iránti igénye jelentik a késztetést a magyar–szlovák közös múltfeltárássra és az oktatásra is alkalmas közös tananyagok előállítására, egyszersmind ezek a tényezők merülnek fel megoldhatatlan akadályként is a közös történelemkép kialakításában. Természetesen nem ez az egyetlen paradoxon a két nemzet kapcsolatrendszerében. Elég csak arra utalnunk, hogy a közös államiság évszázadai alatt felhalmozódott tömördek közös kulturális, gazdasági, emberi, szellemi érték, szimbólum, történeti emlékezeti hely ma is inkább a megosztás és a szembenállás érvei közt szerepel. Jól példázza ezt a két nemzetállam kettős keresztes címerének hasonlósága, a két nemzet történeti közelségének, rokonságának páratlan szimbóluma. Mégis a címerrel kapcsolatos vélemények nem az értékközösség tudatosítását szolgálják, hanem leggyakrabban a vádaskodásig terjedő birtokviták logikáját idézik.

²³ Vajda Barnabás – Deák Irén – Elek József: *Miért elfogadhatatlanok számunkra a szlovákból fordított történelemtankönyvek?* Történelemtanítás (4). 2013. 2. http://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/wp-content/uploads/2013/07/04_02_11_Vajda_Deak_Elek.pdf

²⁴ Simon Attila – Kovács László: *A magyar nép története – A honfoglalástól a szatmári békéig.* Az alapiskolák 7. osztálya és a nyolcéves gimnáziumok 2. osztálya számára; Liliium Aurum, Dunaszerdahely 1997; Uők: *A magyar nép története 1711-től 1918-ig.* Liliium Aurum, Dunaszerdahely 1998; Uők: *A magyar nép története a 20. században,* Liliium Aurum Dunaszerdahely 2000.

Közös múlt – nemzeti történelmek – közelítő értelmezések

A magyar–szlovák kapcsolatokat az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlása, a kelet-közép-európai nemzetállamok létrejötte óta mindkét oldalon alapvetően szintén a szembenállás és a nemzeti létküzdelmek történeti mítoszai, hétköznapi előítéletek, nemzeti érdekek és önzések, illetve a politikai véleménykülönbségek, konfliktusok alakították. A jó szándékú, de a nemzeti elit körében többséget sohasem szerző, s emiatt jórészt visszhangtalan közeledési kísérletek sorra megbuktak, vagy el sem jutottak abba a szakaszba, hogy mindkét oldalon érdemben foglalkozzanak velük. A megbékélési próbálkozások ugyanígy fennakadtak a mindkét oldalon felfelhangzó nacionalista szólamokon, történeti fóbiákon vagy éppen történeti fölénytudaton.

A két nép megosztott, egymásnak szembeállított történelme – a nemzetállamok és oktatási intézményeik folyamatosan újratermelő önképe, valamint az 1989-ig ideológiailag gleichschaltolt és államosított historiográfiai hagyomány formájában – ma is jelen van. Az elmúlt 20 év kutatási szabadsága és publicisztikai szabadossága igen fontos áttöréseket eredményezett az ideológiailag lefojtott pártállami és államnacionalista történeti diskurzusban. Mindez azonban nem elég ahhoz, hogy a közös történeti értékek, a kis nemzetek sorsközösségének a hivatkozási alapjává válhassanak. Ma is az a helyzet, hogy az iskolakönyvekben szereplő, kanonizált történelem sokkal inkább a megosztó és szembeállító vélemények forrása és legitimációs bázisa maradt.

A 21. század eleji magyar és szlovák nemzeti identitást, illetve a szlovák-magyar kapcsolatokat meghatározó történeti háttér meghatározó tényezője a soknemzetiségű történeti Magyar Királyság: a benne megélt közös történelemhez való magyar és szlovák viszonyulás a két nép történeti és mai együttélésének lehetséges értelmezési, interpretációs lehetőségeit tekintve igen sokszínű. A 19–20. századi nemzetállami magatartásformák nyelvi, kulturális megnyilvánulásai, s azok társadalomtudományi elemzése is ugyan máig befolyásolják az egymás közti viszonyt, a nemzeti székértáborok helyett azonban mára már igen színes a kép.²⁵

25 A csehszlovák, szlovák és magyar nemzetállam két világháború közötti és a pártállami időszakának nacionalista kurzusa mellett kétségkívül az 1938–1948 közötti időszak nyíltan etnocentrikus periódusa jelenti a legnegatívabb örökséget. A nacionalista mítoszok, hamis legendák elemzése mindkét országban elkezdődött. Szlovák részről kiváló összképet nyújt Krekovič, Eduard – Mannová, Elena – Krekovičová, Eva (red.): *Mýtý naše slovenské*. AEP, Bratislava 2005. Magyar részről ld. pl. Ablonczy Balázs: *Trianon-legendák*, Jaffa Kiadó, Budapest 2010.

A Magyar–Szlovák Történész Bizottság 2007. évi budapesti és 2008. évi kassai ülészakán az előző évek sokirányú kezdeményezéseire támaszkodva elkészítette a háromszor hároméves szakaszra tervezett koncepcióját. Ennek első részeként a két nemzet történelmének kulcskérdéseit párhuzamos magyar és szlovák elemzésekkel kezdtük el vizsgálni, és az eredményeket egy történelemtanárok számára készülő kézikönyvben összegezzük²⁶. Ezzel párhuzamosan a 2003-ban a Történész Bizottság mellett megalakult közös történelemtanári munkacsoport folytatta a közös oktatási modulok formájában elképzelt közös tananyag készítését.²⁷A harmadik szakaszban pedig egy történeti olvasókönyv összeállítását tűztük ki célul, amivel ez a három elemből álló csomag az iskolai tankönyvek kiegészítőjeként jelenhetett volna meg.

Amikor a magyar-szlovák államközi kapcsolatok egyik utolsó, rendkívül kiélezett szakaszát lezárni igyekvő magyar és szlovák kormányfő 2007. június 19-én *Közös múlt – közös jövő – közös projektek fényében* címmel 14 pontos együttműködési csomagot fogadott el, érezhetően a pozitív gesztusokkal kívánták megállítani az akkor éppen eszkalálódó államközi, etnikumközi feszültségeket. Hat évvel később áttekintve ezt a sokkal inkább kívánságlistának, mint a megvalósítási tervekkel alátámasztott, megbékélési programnak tűnő dokumentumot, megállapíthatjuk, hogy jószerivel egyedül a közös munkával megbízott történészbizottság gondolta át felelősséggel, mit is lehet kezdeni a lehetetlenül rövid, félévre szóló felkéréssel, a következő három évre megítélt rendkívül szerény kormányzati támogatásokkal²⁸.

Rövid időn belül kiderült, hogy a kormányzati támogatás mögött a két országban különböző politikai kalkulusok, érdekek jelentek meg. Míg a második Gyurcsány-kormány, majd az azt követő második Orbán-kormány szakhatóságai részéről kezdetben a türelmetlen sürgetést és a tanári kézikönyvet a magyar-szlovák megbékélés egyfajta csodafegyverének tekintő egyfajta csodavárását tapasztaltuk, szlovák részről részben pragmatikusan

²⁶ A Történészbizottság dokumentációja a Magyar Történelmi Társulat honlapján érhető el: <http://www.tortenelmitarsulat.hu/vegyesbizottsag/ulesszakok.php>

²⁷ Az elkészült modulok közül a Trianon-modul érhető el a neten keresztül is. Jakab György – ifj. Lator László – Viliam Kratochvíl – Vajda Barnabás: *Magyar és szlovák történelemtanárok együttműködése*, Történelemtanítás (2), 2011. 3. http://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/wp-content/uploads/2011/10/02_03_05_Muhely.pdf

²⁸ „A Miniszterelnökök felkérlik a Történész Vegyes Bizottságot arra, hogy a közös múlt nehézznek tartott kérdéseiről 2008 elejéig közösen adjon ki magyar és szlovák nyelven egy, a 'konfliktusközpontú' historiográfia meghaladását elősegítő szöveggyűjteményt. A két kormány azonos mértékű anyagi támogatást nyújt a projekthez.”

a szlovák álláspontok kidomborítására törekedtek. Ezt jelezték például a szlovák szerzői csoportban végrehajtott utólagos személyi cserék, illetve az a tény, hogy az első körben a szerzőpárosok magyar és szlovák tagjai által elkészített tanulmányvázlatok közül a szlovák szerzők munkáit a magyar fél előzetes értesítése nélkül, külön angol nyelvű kiadványban jelentették meg. Ebben a helyzetben csak a bizottság két társelnökének elkötelezett együttműködési szándéka és személyes baráti kapcsolata akadályozta meg a program összeomlását.

A mindkét országban lezajlott kormányváltásokat követően, egyéves szünet után, 2012-ben sikerült véglegesíteni a 16 fejezet magyar és szlovák nyelvű alfejezeteinek tartalmát, a térkép- és képmellékleteket. 2013 tavaszára elkészültek a fordítások, s az év végére az első tördelt változatok. Reális esély van arra, hogy a tartalmában, szerkezetében, terjedelmében, külalakjában azonos magyar és szlovák változat 2014 első félévében megjelenik.²⁹

A nemzeti szempontok szerint kisajátított, illetve az egymás interpretációit folyamatosan átíró, átértékelő – palimpszeszt – történelemben a felső-magyarországi szlovák régiót érezhetően ma is gyakran egyszerre próbálja szellemi értelemben magáévá tenni a szlovák és a magyar történetírás is. Holott az 1918 előtti multietnikus régiók és a 20–21. századi multietnikus nemzetállamok létezése ténykérdés. A felosztott vagy megosztott történelem ennek ellenére minden évszázadban, minden évtizedben újra és újra kijelöli a nemzeti történelem határait, gyanakodva szemléli a határokon átjárókat, az asszimilációra hajlókat stb.

Rendkívüli jelentőségű tény, hogy 1989 után a szlovák történetírás legfontosabb műhelyeiben elkezdődött az erőteljes kritikai önrevízió, amelynek eredményeképpen ma már a szlovák történészek egységesen elvetik a korábbi dehungarizációs törekvéseket, és a szlovák nemzeti történelem valódi, eredeti kontextusát 1918-ig nem cseh-szlovák egységtörekvésekben, hanem a Magyar Királyságon belül megélt fejlődésben jelölik meg. A magyar államhoz kötődő legmakacsabb és legáltalánosabb szlovák történeti sztereotípiát az ezeréves elnyomás mítosza jelenti. A 18–19. századi filológiai harcokig visszavezethető toposz. A fentebb már idézett demitizáló tanulmánykötetben Andrej Findor arra a meggyőződésre jutott, hogy „az ezeréves nemzeti elnyomás mítosza a 19. századi sajátos történeti

²⁹ A hozzávetőleg 520-530 oldalas, gazdagon illusztrált kézikönyv magyar változata *Közép-európai párhuzamok és konfliktusok. A közös múlt értelmezési keretei a magyar és a szlovák nemzeti történelemben* címmel az MTA Bölcsészettudományi Központ Történettudományi Intézetének kiadásában jelenik meg.

körülmények és a kiélezett nemzetiségi ellentétek produktuma volt. Ez a fajta chiliasztikus történelemfelfogás egybecsengett a 18–19. század fordulóján kialakult nyelvi harcok érvrendszerével.”³⁰

Mindkét történetírásban megjelentek azok a szemléleti, módszertani újítások, alternatív társadalomtörténeti narratívák, amelyek igyekeznek relativizálni a nemzeti történelmi olvasat kizárólagosságát. A politikatörténeti kutatások fokozatos háttérbeszorulásának megjósolhatóan az lesz az egyik legfontosabb következménye, hogy a nemzetállam és a többségi nemzet legitimitását, történeti létjogosultságát és a kizárólagosságra való jogát bizonyítani hivatott történelem egész vonalon megkérdőjeleződik, s helyette a társadalom, a művelődés, a hétköznapi történeti narratívái kerülnek, lebontva a nemzeti határokat, konfliktusokat.

Érezhetően felerősödőben van a „közös” multietnikus történelem iránti érdeklődés is: részben a nemzetközpontú megközelítések gyengülése, sebezhetősége miatt, másrészt pedig az „analitikus történelemszemlélet” felerősödése révén. Ugyanakkor a közös múlt – az együttélés kétségbevonhatatlan történeti tényei ellenére – ambivalens örökség maradt. A közös államiság hagyományai, értékei két évszázada polémiák és viták tárgyát képezik. 1989 után is csak igen lassan változott a kép. A közös múlt feldolgozásában egyszerre van jelen a közös szellemi, tárgyi, építészeti, intézményi, mentális stb. örökség elismerése és tagadása, megismerése és méltányoló beemelése a közgondolkodásba, illetve az attól való elfordulás mindentől, ami magyar, illetve, ami a történeti Magyarországon belül bizonyíthatóan nem magyar volt. A történelmi közös örökség vállalása vagy elutasítása, tanítása vagy félremagyarázása, politikai célok érdekében történő instrumentalizálása és a nyelvi, kulturális különbözőségeken alapuló szüklátóköri nemzeti történelemszemlélet erőteljesen befolyásolja a nemzeti előítéletek, sztereotípiák lebontását vagy továbbélését, a történeti megbékélési folyamat sikerét vagy kudarcát.

³⁰ Krekovič – Mannová–Krekovičová (red.): *Mýty naše slovenské*, id. m. 74.